

Kritikusan az iskolapadban

A véleményformálás, a kritika megfogalmazása a gondolkodás olyan bonyolultabb formája, amely számos kognitív tényező hatását feltételezi. A 2014-ben megjelent Kritikai gondolkodás az osztályteremben című könyv a téma fontosságára hívja fel a figyelmünket oly módon, hogy ismerteti annak pedagógiai – elméleti és gyakorlati – szintjeit. Fábíán Gyöngyi könyvének nagy érdeme, hogy egy máig vitatott kérdéskört jár körbe, melynek fejlesztésére az oktatásban használatos eljárásaival, módszereivel kapcsolatban egyértelmű ajánlások még ma sincsenek.

A kötet öt nagyobb egysége részletesen ismerteti a kritikai gondolkodás körüli főbb kérdéseket, melyeket a szerző a szakirodalom áttekintése mellett saját kutatásán keresztül is szemléltet. Az első egységben az utóbbi évek vizsgálatára támaszkodva mutatja be a kritikai gondolkodás szerepének fontosságát. Fogalmát történeti síkon helyezi el, mivel nem új problémáról van szó. A globalizációtól az emberi kultúra kialakulásán át a formális és a nem formális tanuláson keresztül vezet az olvasót a kritikai gondolkodás felé.

A második fejezetben mutatja be a kritikai gondolkodás körüli definícióbeli különbségeket. A széles körű szakirodalmi áttekintő kiter az elméleti keretekre, melyeket számos példával támaszt alá. A kritikus gondolkodó problémakörét csak mindezek után vezet be, a gondolkodás és megértés szintjeire alapozva.

A kritikai gondolkodás és az oktatás kapcsolatáról a kötet harmadik egysége ad számot, melyben a tanulás fogalmának újabb értelmezése mellett ajánlásokat tesz a szerző a kulcskompetenciák fejlesztésére. Az oktatás egyik legfontosabb feladata a kritikai gondolkodás fejlesztése, arról viszont keveset tudunk, hogy ez miképpen valósul meg az osztályteremben. A hazai szakirodalomban fellelhető empirikus kutatások eredményei alapján a vizsgált diákok gyenge teljesítményt értek el a kritikai gondolkodás terén, amiből arra következtet a szerző, hogy nagy szükség van a fejlesztésére. Ezért megvizsgálta a Nemzeti alaptantervek felépítését, céljait,

melyek már 1995 óta jelölik a kritikai gondolkodás fejlesztését, ám ebből a szempontból hiányosnak tartotta a műveltségi területek leírását. Fábíán kiemeli, hogy az alaptanterv készítői sem használták következetesen a kritikai gondolkodás fogalmát, illetve nem jelölték ki az egész tanévre kiterjedő fejlesztését sem. Az eddigi irodalmak alapján a kritikai gondolkodás kialakításában, fejlesztésében az iskolának jelentős szerepe van, arról viszont nem áll rendelkezésre elegendő információ, hogy az iskola mennyiben segíti a tanulók kritikai gondolkodásának fejlődését.

A könyv negyedik fejezete foglalkozik a pedagógus és a kritikai gondolkodás kapcsolatával. A szerző a tanár egyik legfontosabb feladatákként jelöli meg a példamutató magatartást, amin azt érti, hogy a pedagógus tegyen meg mindent annak érdekében, hogy önmaga és tanulói az egyéni autonómia területén a lehető legmagasabb szintre jussanak. Fontosnak tartja emellett a tanár saját és tanulói gondolkodásának olyan irányú fejlesztését, ami lehetővé teszi a valóság feltárásának kritikai megközelítését.

Ezekre az ismeretekre épülve mutatja be saját kutatását, amit egy nagymintás felmérés előfutárának is érezhet az olvasó. A kis-mintás kutatásban 46 tanárszakos hallgató vett részt, közülük valamennyi egyetemi tanulmánya végén állt, szakos tanulmányainak utolsó félévét végezte MA-képzésben. A minta tagjai tanítási gyakorlaton vettek részt különböző iskolákban. A hallgatók a félév során az intézmények szervezeti sa-

játosságainak megismerését önállóan végezték, majd lezárásaként élményeiket, tapasztalataikat egy dolgozatban foglalták össze. E produktumokat használta fel a szerző, melyek közül a kutatás szempontjából 45 bizonyult csak hasznosnak, egy dolgozatot nem lehetett értékelni. A dolgozathoz a formai követelmények adottak voltak, illetve az értékelés irányadó szempontjai és a munkájukhoz szükséges szakirodalmak listája is. Korábbi kurzusaik során a kritikai gondolkodás csak expliciten volt jelen, így a hallgatók saját ismereteikre támaszkodva értelmezték azt. Az elkészült dolgozatok tartalmának elemzéséhez a szerző segítségként a következő hat kérdést adta meg: 1. *Az iskolai szervezet mely dimenzióját veszi vizsgálat alá?* 2. *Támaszkodik-e a munka szakirodalmi ismeretekre?* 3. *Milyen módon mutatja be a választott vizsgálati területet?* 4. *Milyen adatgyűjtési technikát alkalmaz a szervezet megismerésére?* 5. *Hogyan veti össze a szakirodalom által megfogalmazott ismereteket a tapasztalatokkal? Összevetése szintetizáló jellegű-e?* 6. *Alkot-e egyéni ítéletet az eredmények alapján?*

A kutatás eredményei szerint a hallgatók korábbi tapasztalatai nem tették lehetővé az iskolák és azok szervezeti felépítésének komolyabb megismerését. A szerzőt szóbeli beszámolóik is megerősítették abban, hogy a tanárjelöltek az iskolai élet csak kicsiny részeit tudták megfigyelni még akkor is, ha az adott intézményben heteket, hónapokat, esetenként éveket töltöttek gyakorlataik során. A szakirodalom feldolgozottságának színvonala is változó volt, öt hallgató egyáltalán nem használt szakirodalmat a téma feldolgozása közben. Ezt a problémát jelentheti a hibás értelmezés vagy az is, ha

a téma szempontjából nem releváns forrásokra támaszkodik a hallgató, mivel ezek a későbbi munkát nem segítik, illetve nem teszik lehetővé az elméleti ismeretek gyakorlatba való integrálását sem. A vizsgálatban a szakirodalommal kapcsolatos másik problémát az idézetek helytelen használata, összefüggéstelen sorrendje jelentette, ami szintén arra utal, hogy a hallgatók problémákba ütköztek a téma feldolgozásakor. A szerző a legnagyobb nehézséget a szövegekben megjelenő tartalmak kódolásában látta, amit szintén a fogalmi zavarra vezet vissza.

Az nem derül ki dolgozatokból, hogy milyen mértékben befolyásolták a hallgatókat az intézményben szerzett tapasztalatok, illetve az eddigi tapasztalataik. A szerző megítélése szerint a véleményalkotás is problémás, ami valószínű, hogy ezen tapasztalatok hiányából fakad. Számos dolgozatban az előzetes vélekedés vagy az ismeret alapján leszűrt általános vélemény a munka tartalmától teljesen függetlenül jelent meg, ami nem tekinthető a kritikai gondolkodás eredményének.

A beadott munkákból megtudhatjuk, hogy a tanárjelöltek az iskola mint szervezet olyan jelentőséggel bíró dimenziói iránt érdeklődtek, amelyek a sikeres tanárrá vá-

A kutatás eredményei szerint a hallgatók korábbi tapasztalatai nem tették lehetővé az iskolák és azok szervezeti felépítésének komolyabb megismerését. A szerzőt szóbeli beszámolóik is megerősítették abban, hogy a tanárjelöltek az iskolai élet csak kicsiny részeit tudták megfigyelni még akkor is, ha az adott intézményben heteket, hónapokat, esetenként éveket töltöttek gyakorlataik során.

lášhoz kellene. Az olyan dimenziók közül, amelyek a szervezet működésére irányultak, a jelöltek nem tudtak vagy nem akartak mélyebben foglalkozni, ennek oka az lehet, hogy megelégedtek néhány általános információval, és nem mélyedtek el az intézmény jellemzőiben. Mindezekből a kritikai gondolkodás bizonyos elemeinek fejlettségére lehet következtetni. Érdekes eredmény, hogy az analitikus gondolkodás a vizsgált hallgatók csupán negyedénél

figyelhető meg, illetve a kritikus gondolkodás gyakorisága is csökkenni látszik a munkák alapján. Tehát a szerző feltevése, miszerint a pedagógusok tanulási folyamatuk során a kritikai gondolkodást alkalmazzák, igaznak bizonyult, bár a válaszadók eltérő szinteken használják azt. A második hipotézis, miszerint a pedagógusok szakmai tapasztalata összefüggésbe hozható a kritikai gondolkodás alkalmazásával, nem erősíthető meg teljes mértékben. A vizsgálatban a szerző számára a legnagyobb gondot a tartalmak kódolása jelentette, melynek okaként a kritikai gondolkodás fogalma körüli bizonytalanságot jelöli meg.

Fábián Gyöngyi könyve életszerű példákkal dúsítva, közérthetően tárja elénk

a kritikai gondolkodás körüli kérdéseket, problémákat, illetve annak fejlesztetőségét. Rávilágítva az olvasót az iskola lényegi szerepére, ezen belül a pedagógus attitűdjének fontosságára. Hiszen a tanári szerep ösztönző hatása kedvezően befolyásolja a tanulók attitűdjét, hozzásegítheti őket – többek között – kognitív képességeik fejlődéséhez, hozzájárulhat a tanulók kritikus személyé fejlődéséhez.

Fábián Gyöngyi (2014): *Kritikai gondolkodás az osztályteremben*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Krausz Anita